

УДК 81 Шевельов
ББК 81.0 (Укр)

ЮРІЙ ШЕВЕЛЬОВ У ПРОСТОРІ НАЦІОНАЛЬНОГО МОВОЗНАВСТВА

А. І. Даниленко

*Національний університет “Львівська політехніка”;
кафедра українознавства; 79013, м. Львів, вул. Ст. Бандери, 12*

Стаття написана з нагоди ювілею відомого українського мовознавця та літературознавця Юрія Шевельова (Шереха); порушено проблему публікацій праць українського вченого з діаспори у материковій Україні, визначено пріоритетні завдання пропаганди філологічного досвіду дослідника.

Ключові слова: мовознавство, літературознавство, Шевельов-Шерех.

Коли святкують 100-літні ювілеї, то вшановують людей, які закарбувалися у пам'яті поколінь своїми здобутками. Відзначаючи ювілей такої особистості, як Юрій Шевельов-Шерех, хочеться згадати не лише про огром його творчого доробку, а й спитати себе, чи його інтелектуальна спадщина стала надбанням нації? Далєбі, від часу Першого конгресу україністів, на якому почули сакраментальну фразу Ю. Шевельова: “Мої дорогі друзі і шановні вороги!”, – збігло багато часу. Сьогодні ми маємо право оцінити те, що вже зроблено і що можна ще зробити для поширення ідей Ю. Шевельова-мовознавця, адже саме мовознавство він уважав своїм справжнім покликанням.

Здавалося б, творчість Ю. Шевельова здобула нарешті визнання в Україні, адже після трьох невдалих спроб 2000 р. науковець був таки удостоєний Шевченківської премії. Цією нагородою поціновано передовсім культурологічну спадщину Ю. Шереха, який написав українською мовою мало не всі свої літературознавчі та критичні праці, зібрані в книжках «Не для дітей» (1964), «Друга черга» (1973), «Третя сторожа» (1991), а також у 3-томному виданні «Поза книжками і з книжок» (1998). 22 грудня 2008 р. у Навчальному університеті “Києво-Могилянська академія” репрезентували 2-томне видання Ю. Шевельова «Вибрані праці» (Кн.1: Мовознавство / Упоряд. Л. Масенко; Кн. 2: Літературознавство / Упоряд. І. Дзюба).

Усе це свідчить про постійну зацікавленість творчістю Ю. Шевельова, одного з найвидатніших представників української науки і культури ХХ ст. В уродини Ю. Шевельова Інститут української мови НАН України провів урочисту академію “Професор Юрій Шевельов у сучасному українському дискурсі”, а 13 січня 2009 р. у Київському будинку вчених НАН України відбувся вечір до 100-річчя Ю. Шевельова,

на якому заслухано доповідь директора Інституту української мови Павла Гриценка «Професор Ю. В. Шевельов: вага і постать».

Ще від часів МУРу Ю. Шевельов мав славу неперевершеного літературного критика, тонкого аналітика й автора полемічних статей, у яких висвітлював актуальні проблеми українського життя. Його праці, що були мистецьким та інтелектуальним орієнтиром для багатьох поколінь науковців, і досі справляють неабияке враження на українських читачів своєю викінченою аргументацією. У царині мовознавства Ю. Шевельов досяг вершин, які ще довго долатимуть українські вчені. Він цікавився багатьма мовознавчими проблемами, хоча надавав перевагу філології, де вповні, на його думку, були застосовані структурні методи, яких він вчився у Василя Сімовича у Львові часів Другої світової війни. Недарма Ю. Шевельова цінують у світовому мовознавстві передовсім завдяки його двом монументальним працям: «A Prehistory of Slavic» (1964) та «A Historical Phonology of the Ukrainian Language», в яких автор спромігся поставити українську мову на один щабель з усіма іншими слов'янськими мовами. У першій монографії автор сконструював у хронологічній послідовності основні фонологічні зміни, які сталися в протослов'янських діалектах, зокрема й протоукраїнських, тимчасом як у другій книжці Ю. Шевельов першим в українському мовознавстві органічно сполучив загальнослов'янську тематику з внутрішньоісторичними проблемами формування української мови та її говорів.

Натомість зовнішня історія української мови, включно із питаннями взаємодії її територіальних літературних варіантів, висвітлена у низці інших монографій, зокрема «Die ukrainische Schriftsprache 1798-1965» (1966) та «Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941)» (1987), що вийшла друком англійською мовою 1989 р. Окрім того, безліч цікавих спостережень та узагальнень з цієї тематики розкидані у великій кількості менших за обсягом розвідок, у яких йдеться про формування української літературної мови від часів Польсько-Литовської держави до кінця XIX – початку XX ст. Найвагоміші з цих розвідок автор видав двома збірками вибраних мовознавчих праць. Перша з них – «Teasers and Appeasers: Essays and Studies on Themes of Slavic Philology» (1971) – містить статті як із загальнослов'янської, так і власне української тематики, включно з питаннями розвитку української літературної мови. Натомість у другій збірці – «In and Around Kiev: Twenty-Two Studies and Essays in Eastern Slavic and Polish Linguistics and Philology» (1991) – переважає проблематика спільноруського та середньоевропейського спадку в історії української мови.

Варто також згадати останні мовознавчі розвідки Ю. Шевельова, які стосувалися питань реформування українського правопису. Попри пристрасті, що вирували з цього приводу наприкінці 1990-х рр. (почасти не вщухають і досі), статті Ю. Шевельова на цю тему вирізнялися виваженістю й ощадливим ставленням до правописних норм, які сформувалися в українській мові на кінець XX ст. Виваженість у ставленні до мовних (та літературних) явищ завжди була притаманна Ю. Шевельову.

Він ніколи не вдавався до спотворення фактів ані у своїй піонерській праці про формування й (пере)групування східнослов'янських діалектів «Problems in the Formation of Belorussian» (1953), яка стала однією з причин розриву стосунків автора з Романом Якобсоном, ані в «The Syntax of Modern Literary Ukrainian: The Simple Sentence» (1963), що була первісно написана українською мовою ще у 1930-х рр. під керівництвом Леоніда Булаховського, який на все життя залишився авторитетом для Ю. Шевельова. Такий самий об'єктивний характер має опис української мови у книжці «Нарис сучасної української мови» (1953), підготовленій вченим у буремні повоєнні роки до захисту докторської дисертації.

Перелік наукової проблематики, висвітленої у працях Ю. Шевельова-мовознавця, можна продовжувати, хоча згаданого достатньо, щоб уявити собі розмах авторових зацікавлень, дотичних прямо або опосередковано до загальнослов'янської та української тематики. Проте, під час святкування ювілею патріарха українського мовознавства, зрештою, і сьогодні хочеться запитати, чи його творчість нині адекватно представлена в Україні? Чи справді Ю. Шевельов-мовознавець повернувся в Україну? Поминаючи увагою літературознавчі праці, які написані українською мовою і легко надаються до перевидання, можна ствердити, що зі згаданих мовознавчих розвідок до українського читача потрапила, либонь, дешиця.

І справді, канон мовознавчих праць Ю. Шевельова становлять сьогодні мало не винятково україномовні твори. Чи не тому мовознавчий том з «Вибраних праць» Ю. Шевельова, що вийшли друком не так давно у Києві, містить здебільшого полемічні та популярні праці Ю. Шевельова, які до цього вже передруковувалися? Тому годі довідатися читачеві цього тому про, скажімо, слабкі ери у сербській та хорватській мовах, назви Дніпрових порогів у Костянтина Багрянородного, моравські елементи у старослов'янській мові, структуру кореня в сучасній російській мові або про розвиток відкритих складів у спільнослов'янській мові порівняно з японською. Сучасне покоління студентів та аспірантів нічого не дізнається з цієї книжки про моравізм в Ізборнику 1076 р., позасистемну часокількість у слов'янській мові, “просту чадь” і просту мову, роль української мови у формуванні російської літературної мови, а також інші проблеми, досліджувані у численних неукраїномовних працях Ю. Шевельова.

Утім, здавалося б, не все виглядає так песимістично з поширенням мовознавчих ідей Ю. Шевельова. Скажімо, уже в першому томі Наукового збірника Харківського історико-філологічного товариства у 1993 р. надрукований переклад статті Ю. Шевельова про безособові речення на -но, -то. Після цього у збірнику постійно з'являлися переклади інших мовознавчих праць Ю. Шевельова. Хоча у Львові зроблено порівняно менше, однак варто відзначити якісні переклади статей М. Габлевич, опубліковані у «Записках НТШ». Що ж до Києва, то якщо не брати до уваги одного перекладу з російської мови, в журналі «Мовознавство» у

1994 р. з'явився переклад одного з розділів «Історичної фонології української мови».

Тож чи поява дюжини розвідок у перекладі українською мовою свідчить про присутність Ю. Шевельова у мовознавчому просторі України? Адже бібліографія його праць, укладена нами 1998 р., налічує понад 400 публікацій на мовні теми, включно з кільканадцятьма монографіями. На жаль, із появою 2002 р. у Харкові українського перекладу «Історичної фонології української мови» ситуація кардинально не змінилася. По-перше, переклад має деякі серйозні хиби, особливо у мовній стилістиці, яка потребує ґрунтовної редакції для нового видання, розрахованого на сучасного читача. По-друге, наклад цієї книжки мізерний, тому годі знайти її в усіх університетських бібліотеках. Отже, про наявність «Історичної фонології української мови» у вітчизняному мовознавстві можна говорити досить умовно.

Тому й досі нагальною залишається проблема пропагування мовознавчих ідей Ю. Шевельова, але не через передрук його україномовних розвідок, а з допомогою перекладів ґрунтовних праць із загальнослов'янської та української тематики. Таких у доробку Ю. Шевельова набагато більше, ніж популярних і полемічних, писаних у заочній дискусії з представниками мовознавчого офіціозу за радянських часів. Сподіваймося, що в наші часи, не лише з нагоди ювілеїв, ми відзначимо не так передруками його загальновідомих україномовних праць, як перекладами оригінальних творів, що нарешті стануть надбанням широкого наукового загалу.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 08.09.2011 р.
Рекомендовано до друку докт.філол.наук, професором Голянич М.І.*

YURIY SHEVEL'OV IN THE SPACE OF THE UKRAINIAN NATIONAL LINGUISTICS

A. I. Danylenko

*National University "Lviv politehnica"; department of history
and criticism of Ukraine; 79013, Lvov, Bandera st., 12*

The article is written on occasion of anniversary of the known Ukrainian linguist and literary critic Yury Shevel'ov (Shereh); the problem of publications of labors of the Ukrainian scientist is broken from Diaspora in mainland Ukraine, the foreground jobs of propaganda of philological experience of researcher are certain.

Key words: *linguistics, literary criticism, Shevel'ov-Shereh.*